

EEN BEHANDELING MET HET MEDICIJN ETANERCEPT

Onder de huid

Onder ouders verstaan wij ook verzorger(s), pleeg- of adoptieouder(s)

U kunt wijzigingen of aanvullingen op deze informatie door-
geven per E-mail: patienteninformatieWKZ@umcutrecht.nl

Wat staat er in deze folder

Inleiding voor ouders	2
Informatie voor jongeren vanaf 12 jaar	4
Het medicijn Etanercept	6
Tips	17
Wil je meer weten?	19
Voor ouders: voorbereiding en begeleiding	20

Inleiding voor u als ouder

Een behandeling in een ziekenhuis kan een ingrijpende gebeurtenis zijn. Uw kind voelt zich misschien niet goed of heeft zelfs pijn. Het krijgt te maken met verschillende behandelaars en hoort allerlei medische termen. Wij vinden het belangrijk u en uw kind hierbij goed te begeleiden.

Deze folder is bedoeld om uw kind voor te bereiden op de behandeling. Maar ook om ú te informeren over wat er gaat gebeuren. Begrijpelijke informatie is nodig. Het geeft vaak meer zekerheid en vertrouwen.

Een deel van de voorlichting gebeurt in het ziekenhuis. De arts vertelt:

- Waarom uw kind deze behandeling krijgt
- Hoe we deze behandeling doen

Thuis stellen kinderen meestal meer vragen dan in het ziekenhuis. Uw kind vertrouwt u. Daarom kunt u het beste uitleggen wat er gaat gebeuren. U weet welke informatie uw kind begrijpt en kan verwerken. Deze folder helpt u bij de voorbereiding.

Lees de folder eerst zelf. U kunt de tekst daarna voorlezen of in uw eigen woorden navertellen. Of uw kind leest de tekst zelfstandig. Bespreek daarna samen of alles duidelijk is. Als u korte vragen stelt over de tekst, kunt u nagaan of uw kind de informatie begrepen heeft.

Achterin deze folder staat hoe u uw kind kunt voorbereiden en begeleiden bij de behandeling.

Informatie voor jongeren vanaf 12 jaar

Een behandeling in het ziekenhuis kan vervelend zijn. Je krijgt te maken met verschillende artsen, assistenten en verpleegkundigen. Je hoort ook allerlei medische termen. Wij willen je zo goed mogelijk voorbereiden op de behandeling. Lees daarom deze folder goed door. Als je weet wat er gaat gebeuren, ben je meestal minder zenuwachtig. Je ouders lezen deze folder ook. Vraag of ze kunnen uitleggen wat je niet snapt.

Wie beslist: jij, je ouders of samen?

Wat is het beste voor je als je ziek bent? Wie beslist dat eigenlijk? Moet er rekening gehouden worden met jouw mening? Dat staat in een speciale wet: de **Wet** op de **Geneeskundige Behandelings Overeenkomst (WGBO)**.

Ben je ouder dan 12 jaar

Dan moet de dokter ook aan jou vragen of je het goed vindt wat hij gaat doen. Jij en je ouders moeten allebei toestemming geven. Maar wat gebeurt er als jij het niet eens bent met je ouders? Hoe gaat het dan? Ook dat staat in deze wet. Lees er meer over op www.jadokterneedokter.nl

Ben je ouder dan 16 jaar

Dan beslis je zelf. Dan is alleen jouw toestemming nodig. Maar moet de arts dan wel informatie over de behandeling geven aan je ouders? Lees er meer over op www.jadokterneedokter.nl

Tips

- ☆ Neem iemand mee naar het ziekenhuis. Je vader, moeder of iemand anders die je vertrouwt.
- ☆ Praat met je ouders, broers, zussen, vrienden en vriendinnen over wat er gaat gebeuren in het ziekenhuis.
- ☆ Schrijf je vragen op, dan vergeet je ze niet. Bij je volgende bezoek aan het ziekenhuis kun je ze stellen.

Wil je meer weten?

www.hetwzkz.nl

www.opeigenbenen.nu

www.ikvoelpijn.nl

Het medicijn: Etanercept

Je start binnenkort met een medicijn: Etanercept. Een andere naam daarvoor is Enbrel. Je krijgt dit medicijn omdat je klachten hebt; je hebt ontstekingen bijvoorbeeld in je gewrichten. Dit medicijn zorgt ervoor dat je minder last hebt van die ontstekingen.

Je hoeft voor de behandeling met Etanercept niet iedere keer naar het ziekenhuis. Je krijgt het gewoon thuis toegediend. Etanercept is een medicijn dat we vlak onder de huid inspuiten. Dit gebeurt met een prikje. We noemen dat subcutane toediening. De dokter vertelt hoe vaak jij Etanercept krijgt. Meestal 1x per week.

In het ziekenhuis krijgen jij en je ouders uitleg over hoe jullie de Etanercept toe gaan dienen. Dat kan met een prikje in de huid van je been of je buik.

De prikjes en het inspuiten van de Etanercept kunnen pijn doen. Bij 'het toedienen van Etanercept' leggen we uit wat je kunt doen om ervoor te zorgen dat je hier zo min mogelijk last van hebt.

De uitleg over de behandeling met Etanercept krijg je op afdeling Kameleon. Dit is het dagcentrum, locatie WKZ. Met de ronde lift omhoog – 1e verdieping. Daarna naar links – receptie 19.

Hoe werkt het medicijn Etanercept?

Etanercept is een ontstekingsremmer. Ontstekingen kunnen ontstaan in je lichaam door:

- ☆ Beschadiging van weefsel
- ☆ Prikkel van buiten, bijvoorbeeld een bacterie of virus
- ☆ Een auto-immunreactie. Dat betekent dat jouw afweersysteem je eigen cellen en weefsels aanvalt. Het ziet deze cellen als 'indringers' die weg moeten. Je lichaam vecht dan eigenlijk tegen zichzelf.
Bij jeugdreuma gebeurt dat in je gewrichten.

Etanercept hoort bij de groep TNF-alfa-remmers. TNF-alfa is een eiwit dat normaal in je lichaam zit. TNF-alfa speelt een belangrijke rol als 'boodschapper-eiwit' in je afweersysteem. Als je reuma hebt stimuleert dit eiwit de ontsteking. Het activeert de afweercellen waardoor de ontstekingsreactie op gang komt.

Etanercept hecht zich aan het eiwit TNF-alfa. Daardoor kan het niet meer goed werken en wordt de ontsteking minder.

Etanercept is een medicijn dat soms pas na meerdere weken goed werkt. Na twee weken kun je al iets merken van de werking van Etanercept. Je kan dan minder last van de ontstekingen krijgen. Om er mee door te gaan moet er wel binnen drie maanden een vermindering van klachten zijn.

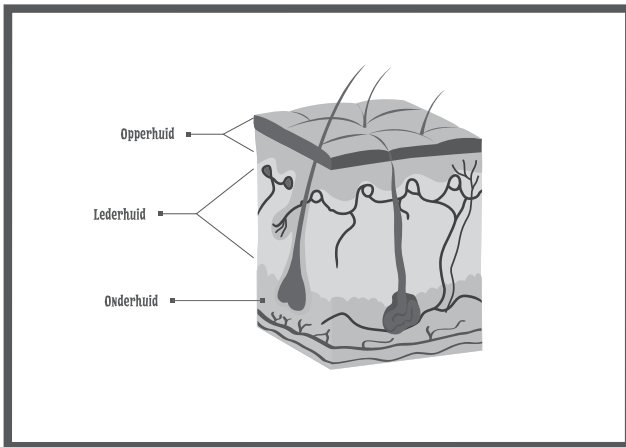
Sub betekent: onder en cutis betekent: huid. Subcutis betekent dus onderhuids. Subcutaan betekent iets onder de huid inspuiten.

Wat is subcutaan?

Je huid bestaat uit drie lagen. Van buitenaf zijn dat:

- ☆ de opperhuid
- ☆ de lederhuid
- ☆ onderhuids bindweefsel

Het medicijn moet in het onderhuids bindweefsel komen. Dit is voornamelijk vetweefsel. Het medicijn wordt daarna langzaam

door je lichaam opgenomen. Omdat de huid dun is gebruiken we een kort naaldje.

Vóór de behandeling met Etanercept

Voordat we jou Etanercept kunnen geven moeten we weten of je ooit besmet bent geweest met tuberculose. Tuberculose is een infectieziekte die vooral in de longen zit. Het kan zijn dat je ooit besmet bent met tuberculose maar dat je daar nooit iets van gemerkt hebt. Je bent dan zelf niet ziek geweest.

Om daar achter te komen maken we of een röntgenfoto van je longen en we doen een test: de Quantiferon bloedtest of een mantoux.

Over de mantoux test bestaat een folder. De tekst hiervan kun je ook vinden op www.hetwzkz.nl. Kies op de homepage dan voor de kindersite.

Het toedienen van de Etanercept

Je kunt Etanercept op twee manieren toedienen. Hoe het bij jou gaat, hangt af van de hoeveelheid medicijn die jij krijgt.

- ☆ Sommige hoeveelheden zitten al gebruiksklaar in een toedieningsysteem. Het lijkt op een pen en daarom noemen we het ook zo.
- ☆ Sommige hoeveelheden zijn niet in een pen leverbaar, maar alleen in een spuitje of als poeder in een ampul die je nog moet oplossen. Je ouders meten in dit laatste geval zelf de juiste hoeveelheid af in een spuitje met een naaldje.

Je komt naar afdeling Kameleon (receptie 19) in het WKZ om uitleg te krijgen over de toediening van Etanercept. Dat gaat als volgt:

- ☆ Je kunt je medicijnen niet bij je 'thuis-apotheek' ophalen. De eerste keer en iedere keer dat je medicijnen bijna op zijn, ga je naar de apotheek in het AZU (volwassenziekenhuis van het UMC Utrecht). Daarvoor krijg je een routebeschrijving bij de balie van afdeling Kameleon. De eerste keer haal je jouw medicijnen en een naaldencontainer op. Als het op voorraad is, krijg je ook het starterpakket mee.
  - De medicijnen moet je koel bewaren. Neem daarvoor een koelbox en koelelement van thuis mee. De medicijnen mogen niet bevroren. Dus let er op dat ze niet direct tegen het koelelement aan liggen.

Je gaat weer terug naar afdeling Kameleon. De verpleegkundige gaat met jullie naar een spreekkamer. Jullie praten over wat je al weet, welke dingen nog niet duidelijk zijn en waar je nog vragen over hebt. Het is goed als jullie al nagedacht hebben over wie de prikjes thuis gaat geven: één van je ouders, beide of jij zelf. In sommige gevallen kan ook besloten worden dat de huisarts of thuiszorg de Etanercept toedient.

Etanercept valt onder de medicijngroep die we 'biologicals' noemen. De verpleegkundige zal met jullie 12 'gouden vragen bij het gebruik van biologicals' doornemen:

- 1) Heb je een wondje dat niet goed geneest?
- 2) Heb je koorts?
- 3) Voel je je soms benauwd, dat is alsof je niet genoeg lucht krijgt? Hoest, je of komt er dik slijm (sputum) in je mond als je hoest?
- 4) Heb je diarree of pijn bij het plassen?
- 5) Gebruik je antibiotica?
- 6) Ben je kortademig, dat betekent dat je niet goed diep kan inademen?
- 7) Moet je binnenkort een operatie ondergaan of een uitgebreide tandheelkundige ingreep? (hieronder wordt niet verstaan het plaatsen of vervangen van een vulling)
- 8) Heb je bijwerkingen van het medicijn?
- 9) Ben je van plan om naar een bestemming in het buitenland te gaan, waarvoor je gevaccineerd moet worden of waar TBC voorkomt?
- 10) Ben je zwanger?
- 11) Ben je verzwakt of voel je je heel erg moe?
- 12) Heb je ergens in je lichaam last van tintelingen, gevoelloosheid of dubbelzien?

Als je op een van de vragen 'ja' antwoord, moet je eerst met de dokter overleggen voordat je mag prikken. Deze vragen moet je iedere keer dat je Etanercept gaat prikken, bekijken.

Daarna laat de verpleegkundige in de behandelkamer zien hoe het toedienen gaat. Ze kan het eerst voordoen. Of degene die het thuis gaat doen, doet het direct zelf. Ze zal laten zien wat de beste plekken zijn om de Etanercept toe te dienen. Op die plek maakt ze je huid schoon met een doekje met alcohol. En pakt ze een plooi van je huid tussen duim en wijsvinger vast. In die plooi krijg je de prik en wordt het medicijn ingespoten. Ze telt tot 20 en daarna is de prik klaar.

Het inspuiten van de medicijnen is pijnlijker dan het prikke. Om te zorgen dat je daar zo min mogelijk last van hebt, kunnen we het volgende doen:

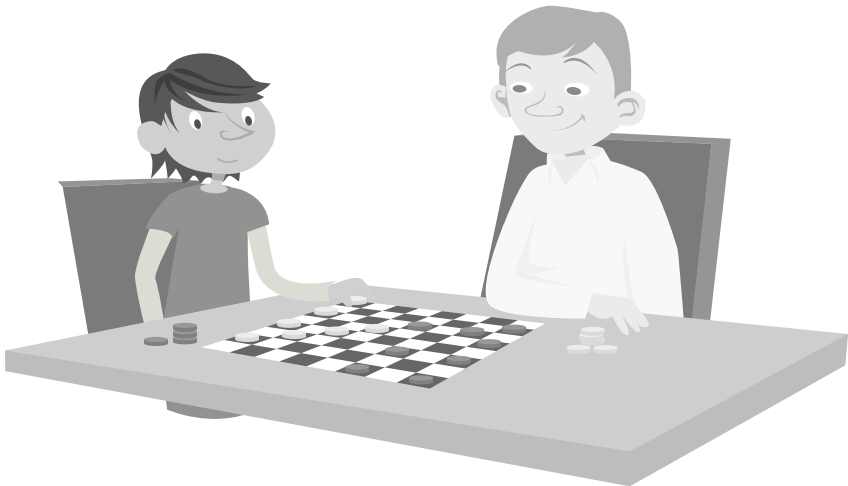
- We koelen de plek waar we prikken. Dat gaat zo: we gebruiken een 'coldpack' of ijsblokjes rechtstreeks uit de diepvries. We houden deze 1-2 minuten direct op je huid, dus geen washandje of zoiets er om heen. Je huid wordt dan een beetje wit. Dit werkt goed omdat het koelen dieper gaat dan de buitenkant van je huid. Doordat je huid heel koud wordt heb je er even weinig of geen gevoel in.
- Er is een zalfje verkrijgbaar dat alleen de buitenkant van je huid verdooft (EMLA) zodat je de prik minder voelt. Als je dit wilt gebruiken, overleg dan met je dokter want dan moet je daar een recept voor krijgen.

Als jij of je ouders het spannend vinden om thuis de prikjes te geven, kan de pedagogisch medewerker nog tips geven.

Na het toedienen van de Etanercept

De plek waar je de Etanercept hebt ingespoten kan gevoelig zijn. Daar kun je het volgende aan doen:

- ☆ afleiding zoeken door iets te gaan doen
- ☆ blazen
- ☆ koelen, sommige kinderen vinden dat fijn anderen juist niet
- ☆ vooral NIET masseren

Bijwerkingen en complicaties

Op korte termijn kun je de volgende klachten krijgen:

- ☆ Huidreacties rond de plaats van de prik: jeuk, gevoeligheid, roodheid, zwelling en pijn. Deze huidreacties komen vooral in het begin van de behandeling voor. Deze reacties worden minder als je Etanercept vaker gebruikt.
- ☆ Heel zelden kan er een allergische reactie optreden. Allergisch betekent dat je overgevoelig bent voor het medicijn, je reageert er heftiger op dan de bedoeling is. Je hebt dan last van:
  - huiduitslag over het gehele lichaam,
  - kortademigheid,
  - spierzwakte,
  - hoofdpijn
  - opvliegers, dan krijg je het plotseling heel warm.

Op lange termijn kun je de volgende klachten krijgen:

- ☆ Meer kans op infecties, vooral van de bovenste luchtwegen en bijholtes. Verschijnselen van infecties zijn bijvoorbeeld: koorts, verkoudheid, griep, hoesten, keelpijn, kortademigheid en steenpuisten.
- ☆ Zelden: hoofdpijn, loopneus, huiduitslag, jeuk, maagpijn, diarree, gevoel van zwakte, duizeligheid en verhoogde bloeddruk.

Voor ouders

Bijwerkingen

Uw kind kan last krijgen van bijwerkingen na de toediening van Etanercept.

Is er een 'JA' als antwoord op een van de 12 gouden vragen. Of heeft uw kind thuis één van de bijwerkingen, overleg dan met de behandelend arts.

's Nachts en in het weekend kunt u contact opnemen met het ziekenhuis en vragen naar de dienstdoende kinderarts, telefoonnummer 088 75 555 55.

Als uw kind geopereerd wordt

Wordt uw kind geopereerd (denk hierbij bijvoorbeeld aan een ingreep in het ziekenhuis of bij de tandarts)? Dan is overleg met de behandelend arts noodzakelijk. Meestal mag uw kind een periode voor een operatie geen Etanercept gebruiken.

Vaccinaties

Vaccinaties met verzwakt levend virus (zoals de BMR, TBC of gele koorts) mogen bij gebruik van Etanercept niet gegeven worden. Overleg bij vaccinaties altijd met de behandelend arts. Uw kind komt sowieso in aanmerking voor de griepprik.

Adviezen

- ☆ Bewaar Etanercept altijd in de koelkast. Zeker niet in het vriesvak! Haal een half uur voor de toediening de Etanercept uit de koelkast.

- ☆ Overleg altijd met je dokter als:
  - je vragen hebt
  - je je niet lekker voelt als je thuis bent
  - je geopereerd moet worden
  - je zwanger wilt worden of borstvoeding geeft
  - vaccinaties nodig hebt om een reis te maken

- ☆ Voorkom dat je vergeet om de Etanercept te prikken. Gebruik de stickers in het doosje van de Etanercept. Deze kun je in je agenda of op de kalender plakken. Je kunt dan ook meteen noteren of je links of rechts geprikt hebt.

- ☆ Het is belangrijk om een vaste dag en het liefst een vast tijdstip aan te houden om te prikken. Hierdoor vergeet je het minder snel.

- ☆ Gebruik eventueel een waarschuwingssignaal van je mobiele telefoon.

Adviezen voor op vakantie

- ☆ Als je tijdens je vakantie Etanercept moet prikken, moet je de pen of spuit gekoeld meenemen (temperatuur tussen 2° en 8° C).

- ☆ Bij een lange autorit vervoer je de pen of spuit in een koelbox die je onderweg op de sigarettenaansteker aansluit.
- ☆ Bij een vliegreis moet je de Etanercept in de handbagage vervoeren. Je hebt dan een artsenverklaring voor de douane nodig. Bij een vakantie langer dan 14 dagen adviseren we om vooraf contact met de vliegmaatschappij op te nemen. Bespreek met hen dat je medicatie mee moet nemen die je gekoeld moet vervoeren.

Tips

Zie je op tegen de behandeling met Etanercept thuis? Lees dan onderstaande tips.

- ☆ Bespreek met je ouders hoe jij het wilt. Bijvoorbeeld wie er prikt, waar, wanneer. Je kunt het ook opschrijven, dan kun je niets vergeten.
- ☆ Doe je ogen dicht en probeer aan iets leuks te denken.
- ☆ Probeer van tevoren zoveel mogelijk te ontspannen: doe samen een ontspanningsoefening. Bijvoorbeeld afwisselend spieren aanspannen en ontspannen. De pedagogisch medewerker kan je daarbij helpen.
- ☆ Misschien vind je het niet prettig om te kijken naar wat er gebeurt tijdens de toediening. Zorg voor iets om je af te leiden. Bijvoorbeeld een knuffel, boek, bellenblaas of je mobiele telefoon.

- ☆ Bedenk met je ouder een verhaal of maak vakantieplannen.
- ☆ Rustig ademen kan helpen als je bang bent of pijn hebt. Diep inademen door je neus, tot drie tellen en dan weer uitblazen.
- ☆ Misschien vind je het fijn om een hand vast te houden. Of om je te laten masseren of zachtjes op je huid te laten kriebelen.
- ☆ Heb je ergens last van? Heb je pijn? Of lig je bijvoorbeeld niet goed? Vertel dit dan altijd. Samen kun je kijken wat je daar aan kunt doen.
- ☆ Als je iets wilt weten of iets niet snapt, mag je het altijd vragen.

Wil je meer weten?

Kijk dan op:

www.oogartsen.nl

www.hetwkz.nl

www.kindenziekenhuis.nl

www.jadokterneedokter.nl

Heb je nog vragen?

- ☆ Schrijf ze op, dan kun je ze niet vergeten. Je kunt ze stellen als je in het ziekenhuis bent.
- ☆ Als je een 'ja' hebt op een van de '12 gouden vragen' moet je contact opnemen met je behandelend arts voordat je gaat prikken.
  - telefoon: 088 75 540 75 (kantooruren)
  - of via de centrale 088 75 555 55, vragen naar de dienstdoende kinderreumatoloog.
- ☆ Voor andere vragen of advies kun je bellen met een pedagogisch medewerker via het secretariaat Pedagogische Zorg:
  - op maandag, dinsdag en donderdag van 9.00 tot 10.00 uur
  - telefoonnummer 088 75 542 24
- ☆ Je ouders kunnen deze nummers ook bellen.

Voor ouders: voorbereiding en begeleiding

Hoe kunt u uw kind voorbereiden op de behandeling met Etanercept thuis?

Hieronder staan algemene adviezen. U kunt zelf inschatten wat bij uw kind past.

- Kies een rustig moment voor de voorbereiding. Bijvoorbeeld niet vlak voor het slapen gaan. Zorg dat er tijd is voor uw kind om vragen te stellen.
- Begin bij jonge kinderen niet te vroeg met voorbereiden. Ze hebben een ander tijdsbesef dan volwassenen. Jonge kinderen leven in het 'hier en nu'. Een paar dagen van tevoren is meestal vroeg genoeg. Zorg wel dat er voldoende tijd is om er nog eens op terug te komen. Herhaling is belangrijk. Bij oudere kinderen kunt u wat eerder beginnen.
- Laat uw kind de informatie navertellen aan uzelf of aan anderen. Zo merkt u of alles begrepen is.
- Vraag hoe uw kind tegen de behandeling aan kijkt en hoe het zich voelt. Uw kind kan bang zijn of pijn krijgen. Bespreek alvast wat uw kind kan helpen. Bijvoorbeeld een hand vasthouden, muziek luisteren met de mobiele telefoon.
- Betrek de andere kinderen van het gezin bij de voorbereiding. Dan weten zij ook wat er met hun broertje of zusje gaat gebeuren.

Wat vertelt u en hoe?

- Kies woorden die uw kind begrijpt, vertel zo eenvoudig mogelijk. Sluit aan bij zijn/haar belevingswereld.
- Vraag wat uw kind al weet over de behandeling.
- Let erop dat uw kind de informatie goed begrijpt en verwerkt. Vooral jonge kinderen kunnen gaan fantaseren over wat er te gebeuren staat.
- Geef vooral bij jonge kinderen niet alle informatie tegelijk.
- Leg geen nadruk op nare dingen, maar vertel er wel eerlijk over.
- Vertel alleen over wat uw kind bewust meemaakt tijdens de behandeling. Dus over alles wat het ziet, voelt, hoort, ruikt en proeft.
- Laat dingen zien als u over het ziekenhuis vertelt. Doktersspulletjes bijvoorbeeld. Of gebruik boeken en internet. Via www.hetwkz.nl kan uw kind alvast een kijkje nemen in het ziekenhuis.

Hoe kunt u uw kind begeleiden in het ziekenhuis?

- Tijdens de instructie door de verpleegkundige kunt u voor afleiding zorgen. Bespreek thuis al hoe u dat het beste kunt doen.
- Neem lievelingsspeelgoed, een knuffel en/of een (voorlees) boek mee.
- Stel gerust vragen als u of uw kind iets niet begrijpt.
- Hebt u extra advies nodig voor de voorbereiding of begeleiding van uw kind? Dan kunt u contact opnemen met een pedagogisch medewerker van het WKZ, via het Secretariaat Pedagogische Zorg:
  - op maandag, dinsdag en donderdag van 9.00 tot 10.00 uur
  - telefoonnummer 088 75 542 24

Hoe kunt u uw kind thuis begeleiden tijdens de behandeling?

Thuis uw kind medicijnen toedienen kan een extra belasting zijn naast uw dagelijkse opvoedtaken. Het is daarom belangrijk om van te voren te bedenken hoe dat voor alle betrokkenen zo goed mogelijk kan verlopen. Hieronder wat tips die u kunnen helpen.

- Blijf tijdens de behandeling zo rustig mogelijk. Dat maakt uw kind ook rustiger.

Maak samen met uw kind duidelijke afspraken over hoe jullie de behandeling gaan doen. Daarmee geeft u uw kind controle over de situatie. Maak bijvoorbeeld afspraken over:

- wie dient de medicijnen toe
- waar doen jullie het (bijvoorbeeld op de bank in de woonkamer of op het bed in de slaapkamer van uw kind)
- welke plek op het lichaam
- dag en tijdstip
- wat mag uw kind zelf doen
- gebruik je wel/niet iets om af te leiden

U kunt er voor kiezen om deze afspraken samen met uw kind op papier te zetten of met pictogrammen duidelijk te maken.

- Houdt u daarna consequent aan de afspraken. Kinderen die het spannend vinden, zoeken naar uitstel mogelijkheden. Ze treuzelen, verzetten zich, gaan onderhandelen of in discussie. De situatie duurt daardoor langer en de spanning loopt alleen maar op. Ook neemt de kans op irritaties toe. Door het elke keer op dezelfde manier te doen, maak je de situatie voorspelbaar en daardoor minder spannend.

- Geef uw kind ook zelf een taakje. Hierdoor vergroot u het verantwoordelijkheidsgevoel en is uw kind meer betrokken bij de behandeling. Als uw kind ouder wordt kunnen daar meer taken bij komen. Zo groeit de zelfstandigheid.
- Uw kind kan er ook voor kiezen om zelf te prikken. Ondersteun uw kind daarbij door samen te kijken wat u voor uw kind kunt doen. Bijvoorbeeld wel of niet er aan helpen herinneren of samen de spullen klaarleggen.
- Om uw kind te stimuleren of om uw waardering te tonen kunt u uw kind belonen. Belonen is iets waar u goed over na moet denken omdat de behandeling vaak lange tijd gaat duren. U kunt over bewust belonen meer informatie krijgen bij de pedagogische zorg van het WKZ.
- Een goede voorbereiding en begeleiding zorgen voor minder spanning en onverwachte situaties. Toch kan uw kind zich anders gedragen dan u verwacht of gewend bent. Uw kind kan stil worden, of juist druk, of huilerig. Geef hier aandacht aan en maak het bespreekbaar. Uw kind voelt zich daardoor gesteund.
- Geeft de behandeling thuis keer op keer problemen? Ziet uw kind er tegenop of groeit er angst? Moet u vaak de strijd aangaan met uw kind? Neem dan contact op met de behandelend arts. Samen kunnen jullie zoeken naar een oplossing om erger te voorkomen.

Colofon

Wilhelmina Kinderziekenhuis
Kinderreumatologie
© mei 2015, UMC Utrecht

Wilhelmina kinderziekenhuis

Lundlaan 6
3584 EA Utrecht

Tel 088 75 555 55

www.hetwkz.nl

Universitair Medisch Centrum Utrecht

